

Toelichting bij deze zondag:

Vandaag viert de kerk van alle eeuwen het Feest van de Onnozele kinderen. Onnozel, van het Latijnse innocent, betekent onschuldig, onschadelijk. Onschuldige kinderen, nog niet tot de jaren van het verstand gekomen. In de Middeleeuwen viel deze kerkelijke gedenkdag samen met een volksfeest: het Dwazenfeest, dat wortels had in heidense midwinterrituelen en het Romeinse *Festum puerorum*, Feest van de kinderen. In heel West-Europa stond 28 december in het teken van de gekkigheid en de omkering van de maatschappelijke orde. Kinderen kregen het die dag voor het zeggen. Volksgebruik was dat de jongste op deze dag mag bepalen wat er gegeten wordt. Ook in kerken en kloosters de omkering: kinderabten en kinderbisschoppen werden aangesteld. Gevolg was niet zelden anarchie met gewelddadige en sexuele uitspattingen. In de dertiende eeuw wordt dit gebruik van de gezagsomkering dan ook verboden. Over bleef het feest waarbij kinderen zich als volwassenen verkleedden en langs de deuren gingen voor lekkernijen. Tenslotte heeft het Sinterklaasfeest de Onnozele kinderen verdrongen.

Uitleg en verkondiging:

Vanochtend een Liedpreek.

Gezang 154: *O Kerstnacht, schoner dan de dagen ...*

We volgen Vondel op de voet.

Nou ja, op de voet: drie strofen van zijn zang zijn weggelaten in het Liedboek.

De inhoud was blijkbaar te erg, de beelden van levende moeders en dode kinderen.

Vondel's Gysbrecht van Aemstel, eerste bedrijf,
de Rey van Edelingen,
opgenomen in ons Liedboek als Gezang 153:

*'Wy edelingen, bly van geest,
Ter kerke gaen op 't hooge feest,
Den eerst geboren Heiland groeten,
en knielen voor de kleene voeten
Van 't Kind, waer voor Herodes vreest ...*

Gevolgd door de Rey van Klaerissen:

'O Kerstnacht, schooner dan de daegen ...

Gezang 154 in het Liedboek.

Clarissen zingen, genoemd naar Clara van Assisi, eerste helft dertiende eeuw, eerste vrouw die zich aansloot bij Franciscus van Assisi. Het lied wordt dus gezongen door vrouwen, kloosterzusters die doorgaans zelf het moederschap niet kennen.

1

*O Kerstnacht, schoner dan de dagen,
hoe kan Herodes 't licht verdragen,
dat in uw duisternisse blinkt*

*en wordt gevierd en aangebeden?
Zijn hoogmoed luistert naar geen reden,
hoe schel die in zijn oren klinkt.*

Herodes die het licht van de kerstnacht niet verdraagt.

Herodes als nieuwe Farao.

De enigen in de Schrift van wie wordt verteld dat ze jarig waren: Farao en Herodes. In het ene geval legt op het verjaardagsfeest de Schenker het loodje, in het andere geval rolt het hoofd van Johannes de Doper. Verjaardag vieren is levensgevaarlijk. Voor je het weet verheerlijk je je geboortedag als een god in het diepst van je gedachten ten koste van je medemens. Niet toevallig heeft de kerk de geboortedag van Jezus de eerste drie eeuwen niet gevierd. Geen Kerstfeest vóór de vierde eeuw. Voor de eerste christenen was de sterfdag als martelaar hun verjaardag, de geboortedag van het nieuwe altijddurende leven. Over martelaren gesproken: *uw kinders sterven martelaren* – zullen we straks horen.

Herodes, nazaat van Ezau en niet van Jacob, niet uit Israël dus.

Herodes als nieuwe Farao.

Herodes en Jezus: een gelijkenis van Farao en Mozes.

Er is een oude vertelling over de geboorte van Mozes. De astrologen van Farao hadden ontdekt dat de moeder van Israëls verlosser in verwachting was. Niet wetend of de verlosser Israëliet of Egyptenaar is, beveelt Farao vanaf dat moment alle kinderen te verdrinken. Van Egyptische zijde wordt dit bevel dan beperkt tot de Joodse kinderen.

Maar Mozes ontkomt, wordt – zoals zijn naam zegt – uit het water getogen, gered als in de ark – het biesen kistje: hetzelfde woord dat gebruikt wordt voor de ark van Noach.

Herodes voelt zich door de magiërs uit het oosten – er staat niet dat ze wijzen waren, dat het er drie waren, dat ze koningen waren; in het Kerstevangelie gaat het niet over drie, maar over twee koningen, Herodes en Jezus, en voor twee tegelijk is er geen plaats op de troon, dus ... – gekleineerd, bespot. Hij voelt zich belachelijk gemaakt.

Gekleineerd en bespot, nog één keer komt dat woord bij Mattheüs voor. Op Goede Vrijdag, wanneer soldaten de Koning der Joden voor gek zetten, belachelijk maken met een doornenkroon. *En nadat ze hem zo hadden bespot, trokken ze hem de mantel uit, deden hem zijn kleren weer aan en leidden hem weg om hem te kruisigen* (Mat. 27: 31).

Alzo niet een dictator. Voor de gek gehouden?

In zo'n geval doet een alleenheerser maar één ding:

Woedend geworden, trekt hij woest en wild het zwaard.

En slaat. Slaat raak. Slaat ook mis.

De farao slaat mis wat Mozes betreft. Herodes slaat mis wat Jezus betreft.

In de nacht vertrekt de vader met het kind en zijn moeder. Jozef daalt met zijn gezin af naar Egypte. Zoals vader Jacob. Zoals diens zoon Jozef was afgedaald. Zoals eerder Abraham.

God zei tegen Jacob: 'Ik ben God, de God van je vader. Wees niet bang om verder te reizen naar Egypte, want ik zal daar een groot volk uit je doen voortkomen (Gen. 46: 3).

In Jacob daalt héél Israël af naar Egypte.

In de Zoon, de éne, daalt gans Israël af naar Egypte.

Naar het angstland, de diepten van ellende.
Het land der heidenen.
Jezus heeft zijn eerste levensjaren doorgebracht onder de heidenen.
En men zegt dat je leven gevormd wordt gedurende de eerste drie jaren.
Heeft het Kind gespeeld met Egyptische kinderen, met Egyptisch speelgoed?
Jezus is gevormd in Egypte. Evenals eerder ook Mozes.

Om zó – uit Egypte op te komen.
Omhoog, opgevoerd.

Mozes zal dan ook tegen farao zeggen:

Dit zegt de EEUWIGE: Israël is mijn zoon, mijn eerstgeboren zoon. Ik heb je bevolen mijn zoon te laten gaan om mij te vereren ... (Exod. 4: 22v.).

En de profeet – zoals altijd – bevestigt Mozes, in dit geval is het Hosea:

Toen Israël nog een kind was, had ik het lief;

uit Egypte heb ik mijn zoon weggeroepen (Hos. 11: 1)

Mozes en de profeten, samen staande voor héél de Schrift, getuigen als uit één mond:

Israël is de Zoon van God.

De vlucht naar Egypte dus, nadat de magiërs zijn uitgeweken.

Zo schildert Rembrandt: vader, moeder en kind onderweg in de nacht.

Toch was het geen 'gewone' vlucht die hen deed gaan.

Het was, zegt Mattheüs, een *uitwijken*.

Volgens Schriftgeleerde Frans Breukelman is het werkwoord 'uitwijken' of 'ontwijken' een sleutelwoord in het Evangelie naar Mattheüs.

Het begint met heidense magiërs, van wie niet wordt gezegd dat zij na de aanbidding van het Kind 'terugkeren', maar dat zij 'uitwijken'. Tenslotte ontwijken zij Jeruzalem.

En daar hebben ze alle reden voor: koning Herodes.

Daarop wijkt Jozef met Maria en het kindeke Jezus uit naar Egypte, buiten Israël en Jeruzalem dus.

Bij terugkeer uit Egypte wijkt Jozef uit naar Galilea, weliswaar nog net binnen Israël, maar ver van Juda en Jeruzalem, naar de grens van het heilige land, het Galilea der heidenen.

Deze beweging van het uitwijken, het ontwijken van Jeruzalem zet zich voort in het leven van Jezus. Steeds verder gaat Hij bij Juda en Jeruzalem vandaan in het land Israël, tot aan de grens, tot over de grens, tot in het land van de heidenen.

Op vier plaatsen vertelt Mattheüs over deze terugtrekkende beweging:

Na de gevangenneming van Johannes de Doper: wijkt Jezus uit naar Galilea.

Wanneer Farizeeën Hem willen doden: wijkt Hij uit naar elders.

Na de dood van Johannes: wijkt hij per boot uit naar een afgelegen plaats.

En voor de ontmoeting met de Kananese vrouw wijkt Jezus uit Israël, is hij helemaal in het land der heidenen.

Wendt Jezus zich daarmee af van Israël?

Integendeel, het uitwijken naar de heidenen, over de grens van Israël heen, blijkt nu juist de beweging naar Jeruzalem te zijn. Om daar overgeleverd en gekruisigd te worden. En op te staan. De tweede helft van het Evangelie staat in dat teken: het opgaan naar Jeruzalem.

Dat Jezus uitwijkt naar het heidenland, wil dus zeggen: Hij ontwijkt Jeruzalem, zo ver mogelijk, tot in het hoogste noorden, tot in het hart van het heidendom. Zó vertelt Mattheüs de kern van zijn verhaal: de grote wending van Israël naar de volken. Als een paradox: juist in het opgaan van Jezus naar Jeruzalem voltrekt zich die beweging van Israël naar de heidenen, als met een grote omweg, via het hoge noorden. Het is de beweging die op het Pinksterfeest vanuit Jeruzalem zal doorbreken naar de vier

windstreken, naar de einden der aarde. Naar onze Lage Landen ook. Maar dan zijn we intussen bijna zeven eeuwen verder. Hoe hoger naar het noorden, hoe trager het tempo.

Terug naar Herodes. Hij voelt zich door de magiërs gekleineerd, bespot, belachelijk gemaakt. En dus:

2

*Hij poogt de Onnoozle te vernielen
door 't moorden van onnoozle zielen,
en wekt een stad- en landgeschrei
in Bethlehem en op den akker
en maakt de geest van Rachel wakker,
die waren gaat door beemd en wei.*

D' Onnoozle vernield. Onnoozle zielen vermoord. Onnozele kinderen.

De geest van Rachel is wakker geroepen.

Zo ging in vervulling wat gezegd is door de profeet Jeremia: 'Er klonk een stem in Rama, luid wenend en klagend. Rachel beweende haar kinderen en wilde niet worden getroost, want ze zijn er niet meer.

Zo ging in vervulling. Niet: *opdat* in vervulling zou gaan. Dat zou ons in dit geval niet over de lippen kunnen en mogen komen.

Rachel weigert zich te laten troosten.

Rachel als de moeder Israëls.

Rachel zelf heeft nooit haar eigen kinderen verloren. Zij sterft na de geboorte van Benjamin. Een Joodse traditie is gegroeid rond het graf van Rachel. In onze dagen sterk als nooit tevoren. Eenzaam langs de weg van Jeruzalem naar Bethlehem ligt Rachel begraven. Israëlieten die in ballingschap gingen, kwamen langs haar graf. Zij deed hen als het ware uitgeleide. Tot op de dag van vandaag komen mensen hun verdriet delen met Rachel, deze mater dolorosa.

'Jezus zal niet resideren in de stad, maar buiten langs de weg zijn zolang Rachel daar weeklaagt', las ik ergens.

Jezus zal in doodstrijd zijn tot het einde der tijden, schreef Pascal.

Zoals Goede Vrijdag en Pasen bijéén horen, zo ook Onnozele kinderen en Kerstfeest. Zoals Johannes ziet op Patmos, Bethlehem te zien krijgt als een visioen in het licht van onze rauwe realiteit: de moeder, het Kind en de grote rossige draak die het kind wil verslinden (Openbaring 12).

3

*Dan naar het westen, dan naar 't oosten.
Wie zal die droeve moeder troosten,
nu zij haar lieve kinders derft?
Nu zij die ziet in 't bloed versmoren,
aleer ze nauwelijks zijn geboren,
en zoveel zwaarden rood geverfd?*

Rachel laat zich niet troosten.

Haar kinderen zijn niet meer.

Na strofe drie volgen bij Vondel de drie strofen die niet in het Liedboek zijn opgenomen.

*Zij ziet de melk op de tippen
Van die bestorven en bleke lippen,
Gerukt noch vers van moeders borst.
Zij ziet de tere traantjes hangen
Als dauw aan druppels op de wangen;
Zij ziet ze vuil, van bloed bemorst.*

*De wenkbrauw dekt nu met zijn boogjes
Geloken en geen lachende oogjes,
Die straalden tot in 't moeders hart,
Als sterren, die met haar gewemel
Het aanschijn schiepen tot een' hemel,
Eer 't met een' mist betrokken werd.*

*Wie kan d' ellende en de jammer noemen,
En tellen zo veel jonge bloemen,
Die toen verwelkten, eer ze nog
Haar frisse bladeren ontloken,
En lieflijk voor ieder roken,
En 's morgens dronken 't eerste zog?*

4

*Zo velt de zeis de korenaren,
zo schudt een bui de groene blaren,
wanneer het stormt in 't wilde woud.
Wat kan de blinde staatzucht brouwen,
wanneer ze raast uit misvertrouwen!
Wat luidt zo schendig dat haar rouwt!*

De blinde staatzucht.

Herodes, de fameuze architect: de ongeëvenaarde Tweede Tempel, het schitterende Herodion, de indrukwekkende paleizen op Massada.

De razende dictator.

Herodes, die ons doet denken aan de grootste tiran van de twintigste eeuw, die ook zo van architectuur hield.

Die de ster van David liet stralen als Davidsster, geworden tot teken van de onverbiddelijke dood.

5

*Bedrukte Rachel, schort dit waren:
uw kinders sterven martelaren
en eerstelingen van het zaad,
dat uit uw bloed begint te groeien
en heerlijk tot Gods eer zal bloeien
en door geen tirannie vergaat.*

De kinderen van Bethlehem als martelaren. Vanaf de vijfde eeuw worden de kinderen van Bethlehem als martelaren beschouwd. Zij werden gedood omwille van Christus.

Flores Martyrium: Uitspruitsels van de Martelaren. Gedood om Christus' wil.

De Portugese schrijver José Saramago vertelt hoe Jezus ontdekt dat zijn ouders voor de kindermoord uit Bethlehem zijn gevlucht zonder de andere inwoners te waarschuwen. Hij leeft dus ten koste van al die kinderen en het peilloze verdriet van al die vaders en moeders. Het gaat heel zijn levensweg mee, dit loodzware gegeven, tot op Golgotha.

Jezus begint zijn levensweg temidden van Joodse slachtoffers en eindigt zijn leven als het Lam van God dat de zonden der wereld wégdraagt.

En dwars door die dood heen – geen mens weet hoe – breekt de eerste dag aan: 'Er zij licht'.

En dát laat de profeet horen.

In woorden die Mattheüs weglaat:

Maar dit zegt de EEUWIGE:

Huil niet langer, droog je tranen.

Je zorg voor hen wordt nu beloond

– spreekt de EEUWIGE.

Ze keren terug uit het land van de vijand.

Je hebt een hoopvolle toekomst,

je kinderen keren naar hun eigen land terug

– spreekt de EEUWIGE.

Rachel laat zich niet troosten.

Na Auschwitz.

Het graf van Rachel aan de weg naar Bethlehem.

Nog altijd tranen.

En wéér tranen.

Bethlehem en de muur.

De Palestijnse kinderen en hun moeders.

En toch – en toch – Jeremia vervolgt: je kinderen zullen terugkeren uit het land van de vijand, naar hun eigen land.

Het land Israël. Land van de hoop.

'Je hebt een hoopvolle toekomst', aldus de profeet.

Uit Egypte opgekomen. Uit Babel teruggekeerd. Uit ons Europa na de Grote Nacht.

Naar het land van de Hoop, van *Ha Tikva*, het Israëlische volkslied.

Israël, als licht voor alle, alle volken.

Tenslotte.

Herodes en het Kind.

Groter contrast met onze gangbare viering van het Kerstfeest is niet denkbaar.

De romantiek is er nu wel af.

Vanochtend maken we ons los van de kribbe.

Het is een ware onthechting.

De zondag na Kerst –

misschien wel de meest kwetsbare zondag van het jaar.

De laatste zondag van het jaar.

Het is dus zóndag vandaag: Paasmorgen al weer.

Van de Kerstnacht nu op weg naar de Pinksterdag via de Paasmorgen.

Als een kerstroos die open bloeit: vanuit de nacht door de morgen heen de dag tegemoet.

Zullen we het halen vanuit Kerst: het Geestesrood van de Pinksterdag?

Het Kind, haalt het wel de volwassenheid?

Ach, wij willen natuurlijk helemaal niet dat het Kerstkind groeit naar volwassenheid. Het kind in de kribbe. Waar wij overheengebogen zo neerbuigend tegen kunnen doen. Al knuffelend het kindeke boetsierend naar ons beeld en onze gelijkenis. Met Kerst kun je wat dat betreft ongestoord en ongeremd je gang gaan. Het kind zul je niet horen tegenpruttelen. Het kan immers nog niet prátén.

Maar vanochtend, een paar dagen later nog maar – is het al weggegroeid van onder onze kersthanden. Terwijl wij gekomen zijn om de schattige baby nog even te koesteren, is het kind al stilletjes naar buiten geslopen door de nachtdeur van de herberg. Richting noorden, richting Jeruzalem. Op weg naar Getsemané. Waar wij – ondanks de zaligheid van maar liefst twee of drie kerstdagen – nog niet één uur met hem kunnen waken.

Vanochtend hangt de preek aan een zijden draad.

Maar die draad is wel een drievoudig snoer – en dat wordt niet gemakkelijk gebroken. Een koord dat uit drie strengen is gevlochten, is niet snel stuk te trekken (Pred. 4: 12).

Een drievoudige zijden draad.

In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Amen.